

Spinoza... in Amsterdam

MULTICULTUREEL AMSTERDAM

Het 17^e-eeuwse Amsterdam waar Spinoza opgroeide was een buitengewoon rijke stad en vormde het centrum van de Europese handel. Graan en hout werden vanuit de landen rond de Oostzee verhandeld tegen producten uit Zuid-Europa en het Turkse Rijk zoals wijn, citrusvruchten, rozijnen, wol en zijde. Het belang van deze laatste handelscontacten blijkt uit het feit dat het Turkse Rijk een van de eerste landen was waar de nieuwe Nederlandse staat diplomatieke betrekkingen mee aanknoopte.

Rembrandt portretteerde graag de nieuwkomers in hun mooie kostuums.

GEDOGEN

Behalve economische motieven, was er in de Republiek ook een specifieke historische reden voor bestaande vrijheden. De gereformeerde kerk had namelijk na de Opstand ondanks de steun van de overheid geen meerderheid van de bevolking achter zich weten te krijgen. Velen bleven het katholieke geloof trouw of zochten hun heil bij vrijdenkende groepen die wars waren van een strakke kerkelijke organisatie.

De stedelijke overheden begrepen dat in deze omstandigheden repressie onwenselijk was en andersdenkenden hadden daardoor de ruimte en werden gedoogd. Vanwege de vele drukkerijen was Amsterdam in deze periode ook een 'overslagplaats van ideeën' en oogluikend werd toegestaan dat boekhandelaren zo andere denkbeelden verspreidden.

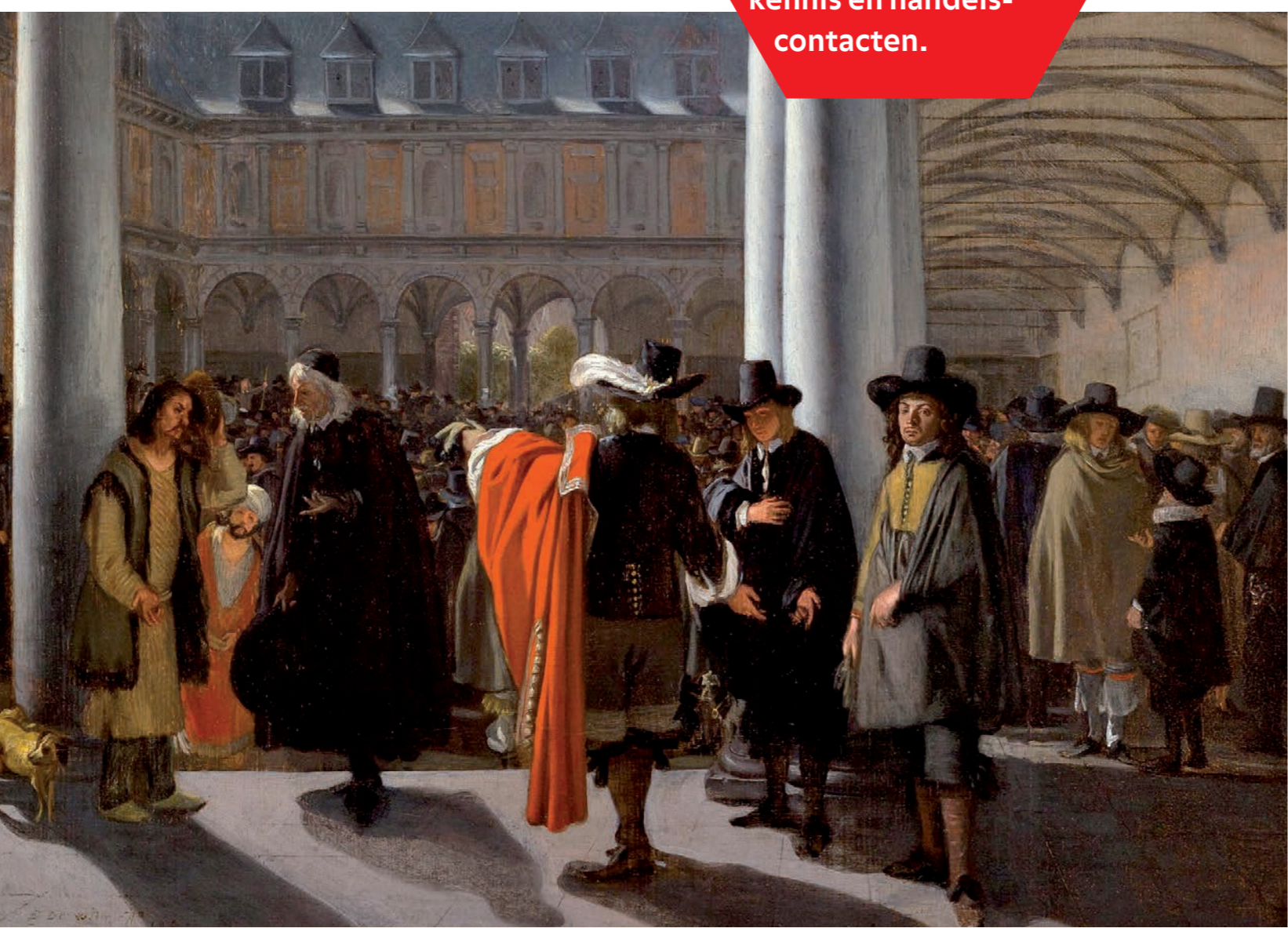
Buiten Europa werd vooral gehandeld in luxe goederen - zilver en goud uit Afrika, specerijen, opium en porselein uit Azië, dierenvellen, suiker en tabak uit Amerika - deze laatste goederen op plantages geproduceerd door mensen die tot slaaf gemaakt waren en die uit Afrika gehaald werden. Aangelokt door de welvaart groeide de bevolking van Amsterdam exponentieel. De stad heette vluchtelingen als de joden en gelukszoekers van allerlei pluimage welkom. En zo was de havenstad Amsterdam al in de 17^e eeuw een voorbeeld van een multiculturele gemeenschap, waar mensen uit alle windstreken te vinden waren.

Cornelis Haga was de eerste Nederlandse ambassadeur in het Ottomaanse rijk. Naar hem is een islamitische middelbare school in Amsterdam genoemd.

Als belangrijkste zetel van de West-Indische Compagnie (WIC) en mede-eigenaar van de Sociëteit Suriname was Amsterdam direct betrokken bij de trans-Atlantische slavenhandel. Daarnaast waren talloze Amsterdammers direct of indirect betrokken bij slavernij en slavenhandel in Oost en West.

Tijdgenoten van Spinoza hadden, net als hij, oog voor de samenhang tussen tolerantie en handel. De markt is tenslotte veel groter wanneer er ook zaken gedaan kunnen worden met mensen met een ander geloof.

De binnenplaats van de beurs in Amsterdam, 1653, door Emanuel de Witte.

In deze bloeiende staat en voortreffelijke stad leven diverse mensen van verschillende nationaliteiten en overtuigingen in grootst mogelijke eendracht samen'. Spinoza / TTP h. 20

Lees / download op je mobiel

1275 Graaf Floris schenkt aan 'Amstel' de 'volprivilegie'. Het stelt de dambewoners in staat vrij door de Hollandse wateren te varen. Het is het begin van de groei van deze levendige havenstad.

1300 - 1306 Amsterdam krijgt zelfbestuur. En na een flinke strijd tussen de heren van Amstel en de Graven van Holland valt de stad in 1317 onder het Graafschap Holland.

1578-1579 Amsterdam wordt vrij van de Spaanse overheersing en ontwikkelt zich vanwege de godsdienstvrijheid tot trekpleister voor diverse geloofsgemeenschappen.

1580 Sinds de val van Lissabon zoeken veel Sefardische joden hun toevlucht in Amsterdam. De stad profiteert van hun kennis en overzeese handelscontacten.

1585 Ook antwerpen valt in handen van de Spanjaarden wat een nieuwe stroom vluchtelingen uit de Zuidelijke Nederlanden naar Amsterdam voert. De stad wordt een smeltkroes van culturen.

1602 Oprichting van de VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie). In 1621 volgde de West-Indische Compagnie. Ze brachten de stad veel rijkdom.

1609 Op de Dam opent de nu oudste effectenbeurs ter wereld. Rond 1633 beleefde de beurs met de handel in tulpenballen en de daarmee gepaard gaande prijzegekte 'n eerste economische 'bubbel'. In 1637 klapte de boel.

1637 Bouw eerste stenen stadschouwburg aan de Keizersgracht (een vervolg op de Federijkameren waar behalve toneel gespeeld ook hoger onderwijs in gewoon Nederlands werd aangeboden). Naar verluidt zou Spinoza hier ook nog toneel hebben gespeeld.

1672 Het rampjaar waarin de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd aangevallen door o.a. Frankrijk en Engeland had ook zijn weerslag op de voorspoed van Amsterdam. Aan het einde van de 17^e eeuw verdween de voorsprong van Amsterdam op de omliggende landen.

1675 Bouw van de Portugese Synagoge door de Sefardisch-joodse gemeenschap. Het was op dat moment de grootste synagoge ter wereld.

1748 Aangemoedigd door de pachtersopruimers elders in de Republiek breken ook in Amsterdam rellen uit om eerlijkere belastingtarieven af te dwingen.

1795 De zittende bestuurders van Amsterdam worden verwijderd en vervangen door volkvertegenwoordigers. Een eerste poging tot het vormen van een heuse democratie.

1798 Burgerrechten voor alle inwoners van Nederland.

Zicht op de Portugese synagoge (geschilderd door Berckheyde rond 1679).

Het verzet tegen de Spaanse koning (80-jarige oorlog 1568-1648) werd door de Spaanse legeraanvoerder Alva als 'opstand' getypeerd, maar was in feite een burgeroorlog en leidde met de Vrede van Münster in 1648 uiteindelijk tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De strijd was gericht tegen de Spaanse koning en zijn vertegenwoordigers in de Nederlanden maar was ook een godsdienstoorlog tussen de (Spaanse) katholieke kant en de Hollandse protestantse kant. Een lange tijd van veel opstand, protesten en strijd om de vrijheid van godsdienst en geweten, om het recht op zelfbeschikking en het recht op medezeggenschap.

Spinoza legt in het Theologisch-Politiek Traktaat uit dat vrijheid van denken en geloven geen zwaktebod is voor een samenleving, maar juist een teken van kracht.

VELE GELOOFGEMEENSCHAPPEN

Amsterdam telde in die tijd vele grote en kleine geloofsgemeenschappen. Niet alleen woonden er joden, katholieken en protestanten van vele gezindten, maar bijvoorbeeld ook Armeniërs, dat wil zeggen 'orthodoxe christenen' en 'ketteren' als de socinianen, die de belangrijkste dogma's van het christendom ontkenden en door alle anderen gehaat werden. Ook kooplieden en diplomaten uit het Ottomaanse rijk en Marokko kregen de mogelijkheid hun geloof te belijden. Het stadsbestuur heette iedereen welkom, mits men geen onrust stookte en in zijn eigen levensonderhoud kon voorzien. Bij de armenzorg gold toen dat men alleen mensen uit eigen gelederen te hulp schoot.

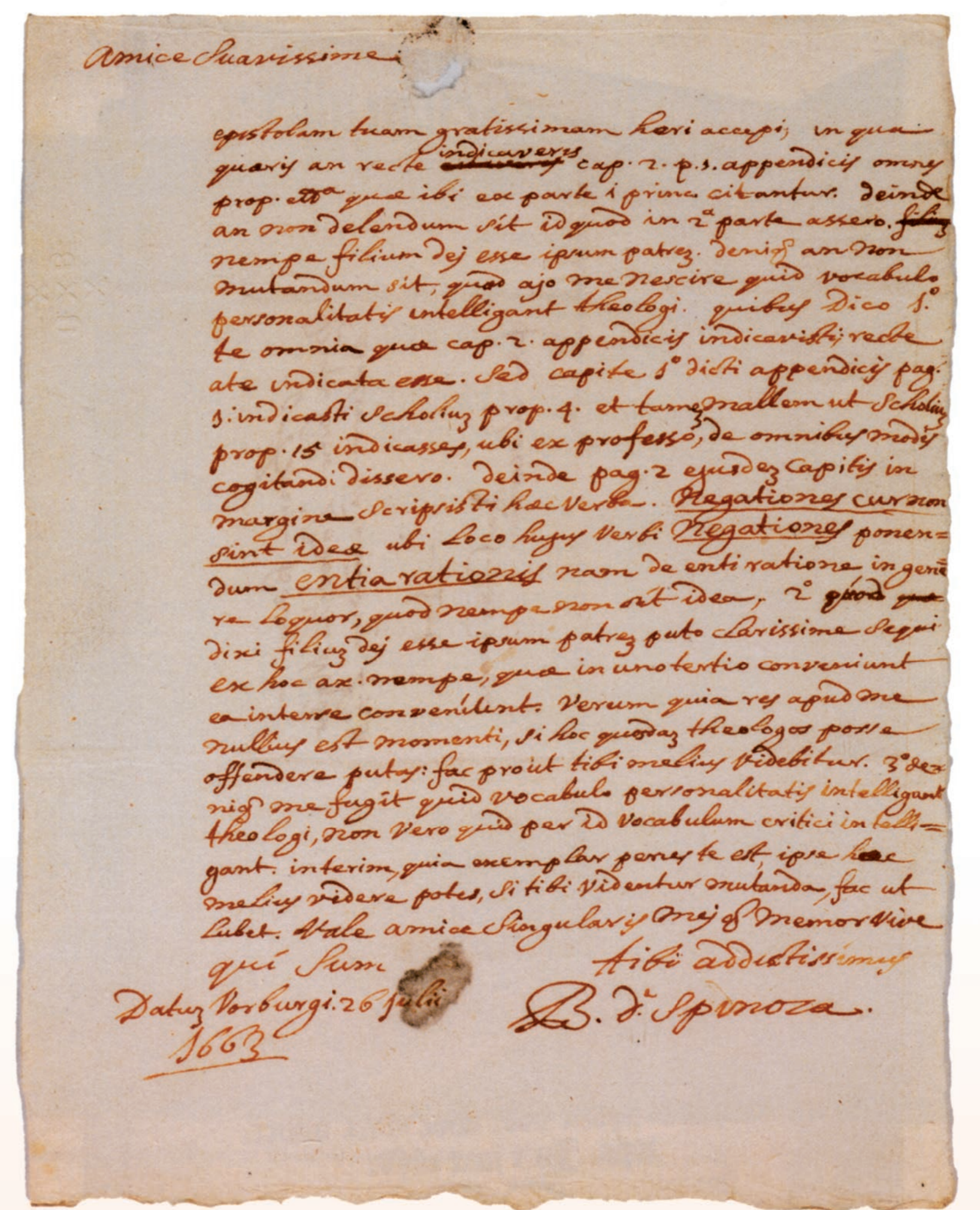
HET NIEUWE DENKEN

Wetenschappelijke ontdekkingen zetten in de 17^e eeuw het oude wereldbeeld op losse schroeven. Ontdekkingsreizen en de ontmoeting met vreemde volken met andere gewoonten en godsdiensten leidden tot twijfel aan de overgeleverde moraal en de waarheid van het christendom. De filosoof Descartes (1596-1650) bedacht een methode om aan deze onzekerheid een einde te maken. Het nieuwe denken van Descartes vond ingang bij de jonge bevolking van Amsterdam, die openstond voor radicale ideeën. Spinoza's vrienden lieten Descartes' boeken dan ook al snel van het Latijn in het Nederlands vertalen.

De kring rond Spinoza bestond onder meer uit Franciscus van den Enden, Jan Rieuwertsz, Jarij Jelles, Pieter Balling, Lodewijk Meijer, Adriaan Koerbagh, Johannes Koerbagh, Johannes Bouwmeester, Simon de Vries, Jan Hendrik Glazemaker, Georg Hermann Schuller en Petrus van Gent. Samen vormden zij een soort filosofische ondergrondse, die nadien de 'Amsterdamse Spinoza kring' genoemd werd. Enkel van hen hebben zelf revolutionaire boeken gepubliceerd.

DE KRING ROND SPINOZA

Deze groep waaronder de vrienden noemt men 'de kring van Spinoza'. Hiertoe behoren naast Van den Enden ook zijn uitgever Rieuwertsz, alsook Balling en Jan Hendrik Glazemaker, vertalers van werken van Spinoza en Adriaan Koerbagh, die middels woordenboeken probeerde de gewone burgers toegang te geven tot wetenschap en filosofie. Zijn meedogenloze kritiek op de theologie bracht hem in de gevangenis, waar hij binnen enkele maanden bezweek. Ook Lodewijk Meijer die directeur was van de Stadsschouwburg maakte deel uit van de groep. Hij publiceerde (anoniem) een werk waarin hij betoogt dat de Bijbel alleen met behulp van de cartesiaanse filosofie begrepen kan worden. Het veroorzaakte veel opschudding in religieuze en intellectuele kringen tot ver buiten de landsgrenzen.

Brief gedateerd 26 juli 1663 van Spinoza aan zijn goede vriend Lodewijk Meijer.

Spinoza... de handtekening van Amsterdam

Gezicht op Amsterdam door Jacob Savry, 1647 (Stadsarchief Amsterdam)